

Ott, ahol rendszeresen ölnék embereket papíron, újságcikkekben, előbb-utóbb vér fog folyni.

FOTÓ: DÖMÖLKY DÁNIEL

Lincselés Kunvadászon

1946-os pogromtörténet a Radnóti Színházban
Mohácsi János rendezésében

PETHŐ TIBOR

Borzasztó volt a tömeg, ahogy összegyűlt. (...) ... Ahol most van a kenyérbolt, ott is volt egy nagy terményforgalmis bolt, és onnan is a kereskedőt is kihúzták az útra és ott verték szét a fejét, nagyon csúnya munkát végeztek. És ez egy napig tartott – idézte fel a kunmadarasi pogrom egyik iskolás szemtanúja utóbb az 1946. május 21-ei véres eseményeket. Ami miatt a végzetes kimenetelű vihar kitört: egy nappal korábban a településen közszere-
tetnek örvendő református tanító és volt leventeoktató, Nagy János másodfokú népbírói tárgyalását tartották a szomszédos Karcagon. (Azzal vádolták, hogy harcban vitte a rábízott fiatalokat, akiket pedig mindegy szálig hazahozott a háború végén nyugatról.)

A szabadlábbon védekező férfit több száz támogatója kísérte be a városba, ám a tüntetőket a rendőrség Karcag határán feltartóztatta. Az amúgy is nyugtalan tömeg kis híján megvadult, egyre hihetlenebb szóbeszéd terjedtek a város szélén rövid időre letáborozottak körében, többek között az, hogy Karcagon a zsidók az elrabolt gyerekek húsából kolbászt készítenek. (A történet a legkülönfélébb vándormotívumokkal kísérve Budapestben is gyakran felbukkant ezekben az időkben. A zsidók vallási indíttatásból elkövetett gyerekgyilkosságaival kapcsolatos babonák több évszázadosak Ma-

gyarországon is. Legvirulensebben a XIX. század végi tiszaezlári vérvádban jelent meg.)

A zsidóellenes hisztéria másnap, a kunmadarasi hetipiacon robbant ki. A parasztasszonyok a zsidó árusokra támadtak, öszszetörték az „árdrágító” Kuti Ferenc portékáját. A terebélyesedő és egyre inkább a lincshangulat hatása alá kerülő tömeg Kutit később az otthonában meg is gyilkolta. A pogromnak rajta kívül két halálos áldozata volt, tizennégyen pedig megsebesültek. Az időközben összehívott „pártközi értekezlet” előbb a zsidók hat órán belüli teljes eltávolításáról döntött, amit aztán enyhítettek, felszólítva az „érintetteket”, a „község zsidó lakosságának azt a részét, amelyik nem hajlandó beilleszkedni a község demokratikus életébe, hogy saját maguk érdekében a falut hagyják el”.

A támadók társadalmi állásuk szerint (az időközben a faluba érkező 20–25 fős rendőri erősítés tétlenül nézte a kegyetlenkedést) a legszegényebbek közé tartoztak. Az állambiztonság május 22-én szállt ki Kunmadarasra; 120 embert tartóztattak le, közülük 59-et állítottak végül a bíróság elé. A szigorú, halálos ítéleteket is hozó népbírói döntést a másodfok a fő felbujtó, Tóth Zsigmond esetében életfogytiglani fegyházra enyhítette, Nagy János tanítót pedig felmentette.

A szomorú esemény részleteiben is megdöbbentő tanulságokat

hordoz a gyűlölködés fokozatain, a kiszolgáltatottak bántalmazásán, az igazságszolgáltatás viszonylagosságán, a tömeghergelés és vele az épülő zsarnokság módszerein túl az ember természetének riasztó megismerhetetlenségéről.

Závada Pál Egy piaci nap címmel regényt írt a tragédiáról, nemrégiben pedig elkészült a drámaváltozat is. Mohácsi János Radnóti színházbeli rendezése két asszony, a református tanító és a kommunista párttitkár feleségének párbeszéde nyomán eleveníti fel a drámában Kunvadászként szereplő

Nem hiszem, hogy azok, akik 46-ban a pogromokat csinálták, velejéig gonosz emberek lettek volna

községben bekövetkezett tragédiát. A szöveg a történelmi eseményeket emeli fikcióvá, köti egybe a kommunisták által kiprovokált miskolci antiszemita lincseléssel. A drámai alapanyag tehát erős, ha úgy vesszük látványosan aktuális. Mohácsi rendezései esetében ráadásul megszokhattuk a reflexiók és önreflexiók sokaságát, hogy mindezek az előadás végére érdekes rendszert alkotva szülik meg azt az erős szellemi hatást, amely hosszú távon is dolgozik bennünk.

Színepi alkotásainak különleges ízt ad, hogy rendkívüli intenzitással, szuggesztivitással egyszerre fejt fel – „együttműködve” a nézővel – az adott történelmi kort, érinti a jelent és legbelső világukat. Vaskos tapasztalatot szerezhetünk minderről például a hét évvel ezelőtti, az 1945 és a hatvanas évek közötti időszakban játszódó *Egyszer élünk...* vagy az 1941-es kamenyec-podolszkiji deportálást a történet középpontjába állító *E föld befogad, avagy számodra hely esetében*.

Sajnos, az Egy piaci nap csupán halványabb visszfénye az előbbieknak. Mintha elsikkadtak volna Mohácsi Jánosnak az előadás ajánlójában olvasható sorai: „Nem hiszem, hogy azok az emberek, akik 46-ban a pogromokat csinálták, velejéig gonosz emberek lettek volna, bár biztosan akadt közöttük olyan is. Ezek az emberek bizonyosan nem voltak jól tájékozottak, hiszen nem áradt az információ vagy egyáltalán nem is volt. Nagyon sokat számít, hogy egy kis közösség hogyan reagál le dolgokra, és akkor, ott pillanatok alatt eszkalálódhat a rossz, engem pedig az érdekel, hogy ez az eszkalálódás hogyan történik meg.”

A karakterek félkészek; ennek egyik legszembetűnőbb jele, hogy a falusiak szinte minden pillanatban úgy viselkednek, mintha éppen lincselni akarnának, mint ha ezen kívül más célja, értelme egyáltalán nem is lenne életüknek, akár a kunvadászi piacon rontanak neki a zsidó árusoknak, akár a bíróság előtt állnak éppen. Múltjukról, érzelmeikről, kudarcaikról, motivációjukról még azt a keveset sem tudjuk meg, ami egyébként megtudható vagy pontosabban megsejthető lenne. Nincs mögöttük a történelem, aktuális jelenük. A kunvadásziak a tanítót és feleségét, a párttitkárt és az autodafé vezérét nem számítva szinte mind papírmásé-figurák, akik elvesznek a felskiccelt történelmi tabló olykor bántó egyszerűséggel homöpolgő részleteiben. (Kiemelkedő színepi alakítással ezért sem találkozhatunk. Jó minőségűvel igen, a teljesség igénye nélkül Sch-

neider Zoltánt, László Zsoltot, Radnai Csillát, Pál Andrást érdemes megemlíteni.)

Mindezek jellegzetes, a próba-folyamat időszakában kiküszöbölhető hibák; joggal érezheti tehát a néző a bemutatón: az előadás nem ért meg a premierre. Miközben a rendezés a tovább költött történelmi részletek apró fordulataival vesződik, elsikkad a lényeg, a szellemi tartalom, háttér, amely a mának szóló, a kunmadarasi-kunvadászi pogrommal kapcsolatos legfontosabb figyelmeztetést hordozhatná.

Mi is az a lényegi vonás, ami annyira hiányzik? Elsősorban a lincselések természetében megbúvó, az emberi létezés gyökereit érintő, egyszerre nyomasztó és riasztó irracionális színepi megjelenítése. A kiszámíthatatlanság. A rendkívüli, a hétköznapitól elütőnek, vagyis jelen esetben a gyilkolásnak hirtelen bekövetkező magától értetődővé válásának ábrázolása. Az, amiről olyan mértani pontossággal ír Nadas Péter legutóbbi művében, a *Világoló* részletekben egy 1945-ös pesti villamosmegállóban bekövetkező lincselést felidézve: „...Nem tudtam, nem tudomásul venni, hogy ezek a teljesen ártalmatlanul kinéző, olykor igen elegánsan öltözött, a kötelező jó modort mímelő személyek a következő pillanatban nem tudnak meglenni emberölés nélkül. Gyilkolni akarnak. Indulataikat nem csillapítani akarják, hanem közös indulattal túlhevíteni. Amikor Nadine Gordimer azt állítja, hogy az embert egyetlen dolog nyugtatja meg, a gyilkolás, akkor deskriptív jellegű antropológiai megállapításához a saját embertani tapasztalataim alapján annyit még hozzáténnék, hogy mindenkor áldozatát az ember holtában még meg is szeretné gyalázni. Ez nem egyéni, hanem rituális kívánság.”

Visszatérve a kunmadarasi-kunvadászi esethez: nyilvánvaló, hogy a pusztító gondolat feléledésében a kort nézve két tényező játszott alapvető szerepet: az addigi történelmi tapasztalathoz képest egészen más jellegű háború, illetve az azt követő rendkívüli helyzet okozta, szinte permanens sokk állapot és az ehhez szorosan kapcsolódó, elfojtott lelki furdalás, ha úgy tetszik, büntudat. A második alaptevéző pedig nem mellékesen annak az uszító propagandagépezetnek a működése, amelyet 1944-ben jártattak a csúcsra. A lincselést megelőzte tehát Kunmadaras esetében is a verbális pogrom. Ott, ahol rendszeresen ölnék embereket papíron, újságcikkekben, előbb-utóbb, ha sürgősen nem állítják le a mérgező folyamatot, vér fog folyni. Hiszen hatására – megint Nádast idézve – „A csöcselék a társadalmilag elfogadható önkény lehetséges napi szintjét próbálja szabadságként belőni”.

Ennek a mára is vonatkoztatható gondolatnak a kifejtése, a felszín kapirgálása helyett a mélyebb rétegek feltárása hiányzott sajnálatosan Mohácsi János legújabb rendezéséből.